

SZERZETESEK A GULAGON

A szovjet csapatok 1944 őszén érték el Magyarországot. A keletről nyugat felé haladó sereg 1945 áprilisára „szabadította” fel az országot, és továbbhaladt Ausztria, Németország felé. De a csapatok egy része itt maradt, és igazi megszálló erőként uralta az egész országot. Ennek részleteire itt nem térünk ki, kizárólag egy kérdés, a Szovjetunióba történő elhurcolás ügyét vizsgáljuk. Ennek is csak egy, eddig alig tárgyalt részét, az egyházi emberek sorsát nézzük, azon belül is a katolikus egyházi rendszer jeles papjait, a szerzeteseket.

A címben jelzett Gulag a szovjet diktatúra jellegzetes, az 1920-as évek eleje óta létező és működő intézménye volt, amely a politika számára nem tetsző elemeket befogadó és őrző munkatáborokat jelölte. Ezek funkciója ilyen értelemben kettős volt. Egyrészt a diktatúra „ellenségeinek” őrzőhelye volt (milliókról van szó), másrészt a legnehezebb munkák végzésére (bányák, fakitermelés, vasútépítés) ingyen munkatörőt biztosított. Figyelembe véve az embertelen természeti viszonyokat – a rendkívüli teleket, a mocsaras, erdei körülményeket –, továbbá azt, hogy ezek a táborok szinte semmilyen pozitív adottsággal nem rendelkeztek az ide hurcoltak életének biztosítására, a Gulagra vitt emberek túlélési esélyei minimálisak voltak. Tetézte ezt az a körülmény, hogy jogi értelemben az ide hozott személyek semmiféle védelemre nem számíthattak. Ki voltak szolgáltatva a tábor személyzetének kénye-kedvének, a halottakkal nem kellett elszámolni. A ruházat, az élelem elképzelhetetlenül rossz és kevés volt, az egészségügyi és higiéniai körülmények nem 20. századiak voltak, a munka viszont rendkívül nehéz.

Jogi szempontból a Szovjetunióba került magyarok három kategóriába sorolhatók. Az elsőbe a szovjetek ellen harcoló, fogságba esett katonák tartoztak, akik ténylegesen hadifoglyok lettek. Sok ezer magyar katona közül az életben maradtak 1947-ben tértek haza. A második csoportba azokat soroljuk, akiket a magyar hatóságok átadtak az itteni szovjet hatóságoknak, illetve a szovjetek fogtak el, és állítottak szovjet katonai bíróság elé, majd vitték a tíz-tizenöt évre vagy életfogytiglanra ítéltet a Gulagra. Ezek viszonylag kis számban voltak, és akik életben maradtak 1955-ben térhettek haza. Végül a harmadik csoportba tartoztak a „malenkij robotra” hurcoltak, akiket a szovjet katonák itthon összefogdostak, és út- vagy hídépítésre, illetve egyéb munkára elvittek. A szerencsésebbeket néhány nap után hazaengedték, de sok ezret közülük a Szovjetunióba hurcoltak, és a túlélők csak 1955-ben jöhettek haza.

Írásunkban az egyes becslések szerint mintegy 800 000-re tett elhurcolt magyar közül „csak” a szerzetesekkel kívánunk foglalkozni. Azért is indokolt ez, mert a példák azt bizonyítják, hogy kis létszámukhoz képest jelentősen hozzájárultak, hogy az embertelen körülmények között a foglyok megőrizték lélekerejüket, hitüket, ami elősegítette az életben maradást. Természetesnek tartjuk azt is, hogy magyarokról szólva az egész Kárpát-medencét betöltő, tehát a Trianon előtti Magyarország területét tekintjük át, ami az 1938-as és 1940-es bécsi döntések miatt egyébként is indokolt.

A szerzetesek szenvedéseire, áldozatkészségére és a foglyok közti lelkesítő, vigasztaló tevékenységükre már korábban felhívta a figyelmet Hetényi Varga Károly, de az ő kutatásait sokáig nem követték újabb eredmények.¹ A szerző világosan rámutat arra, hogy miért volt fontos a formálódó kommunista diktatúra számára az egyházi emberek félreállítása. *„Ahogy az épülő kommunizmus minden országában lezajlott, minálunk is úgy félemlítették meg, züllesztették szét a nyáját, hogy előbb megverték, elnémították a pásztorot. Ez azért mutatkozott sürgető feladatnak, mert a pásztorok, különösen a szerzeteseink, nem szűntek meg hangos szóval felhívni a nyáj figyelmét a körülöttük ólálkodó farkasokra”* – írja Hetényi.²

A korábban felsorolt, háromtípusú elhurcoltak közül az első hadifogoly volt, P. Nádasi Alfonz (1909–1997) *bencés szerzetes*. Végzett tanárként, tábori lelkészként vonult be, és főhadnagyi rangban teljesített szolgálatot az oroszok elleni fronton. Majd Budapest ostrománál esett ő is fogságba 1945-ben, és a többi magyar katonával együtt dolgozott a táborokban. Az oroszok a magyar katonák ottlétét titkolták, de Nádasi Alfonz titokban leírta az ott lévő mintegy 3000 katonatisztnak a nevét, és ezt sikerült hazacsempészni. Kiderült tehát a foglyok ottléte, az oroszok pedig – az 1947-es hazai választások közeledtét látva, a kommunisták esélyeit növelni akarván – hazaengedték őket 1947 júliusában. Így került haza Nádasi Alfonz atya is.

¹ Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. kötet: Üldözött baziliták, bencések, ciszterek, domonkosok, ferencesek és irgalmas rendek szenvedéstörténete*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 2000. (A továbbiakban: Hetényi, 2000.); Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. II. kötet: Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. Jezsuiták, kapucinusok, karmeliták, keresztény iskolatestvérek, lazaristák, marianisták, mechitaristák, minoriták, piaristák*. Lámpás Kiadó, Budapest, 2002. (A továbbiakban: Hetényi, 2002.) Újabb művek csak 2008–2009 körül készültek: Kahler Frigyes: *A nagy „tűzvörös sárkány” torkában. Konceptió eljárások ferences szerzetesek ellen 1945–1956*. Budapest, 2009. (A továbbiakban: Kahler, 2009.); néhány tanulmány a Medgyesy S. Norbert – Ötvös István – Öze Sándor (szerk.): *Nyolcszáz esztendő a Ferences Rend. Tanulmányok a rend lelkiségről, történeti hivatásáról és kulturális–művészeti szerepéről. I–II. kötet*. Budapest, 2013. (A továbbiakban: Medgyesy – Ötvös – Öze, 2013.). Néhány személyre rövid adatok találhatóak: Rúzsás János: *Gulag lexikon*. Budapest, 2000.

² Hetényi, 2000. 9.

Szerencsére titokban naplót vezetett, s ezek segítségével megírta a katonaságnál és a táborokban történeteket. Halála után, természetesen a rendszerváltás bekövetkeztével két könyve jelent meg, adatainkat is onnan vettük.³

Az ő személye kapcsán is rá kell mutatni arra a döbbenetes tényre, hogy a rettenetes körülményeket túlélő és 1947-ben, illetve 1955-ben hazakerülő foglyokra – természetesen a szerzetesekre még hatványozottabban – nem akármilyen megpróbáltatás várt. A rendszer bűnözőként kezelte őket, nem kaphattak rendes állást, a papok nem kerülhettek templomi szolgálatba. Évtizedeken át gyanús, megbízhatatlan személyként bántak velük.

A másik jele, Gulagot megjárt bencés szerzetes Olofsson Károly Placid atya volt (1916–2016). Az ő számos – természetesen 1990 után – adott interjújának, beszámolójának, írásban megjelent életrajzának köszönhető, hogy ilyen sokat tudunk a táborokban történekről. A száz esztendő megélt, kiváló humorú, derűs szerzetes a kommunizmus elszánt ellensége volt, ezért őt a kommunista rezsim már 1946-ban elsőszámú közellenségként kezelte. De az atya népszerűsége és a ténylegesen megfogalmazható vádpontok hiányában nem tudták bíróság elé állítani, ezért átadták a szovjet katonai hatóságnak, akik rövid úton tíz év börtönre ítélték, így ő az elhurcoltak második csoportjába tartozik.⁴

Olofsson Placid vidám, jó humorú, magasan képzett tanár és pap volt. Sokat foglalkozott a fiatalsággal, sokra tartotta a személyesen is megismert cserkészeket. Amikor elvitték a Szovjetunióba, egyik táborból került a másikba. Mindenütt feltalálta magát, a rendkívüli körülmények között is megoldotta, hogy naponta misézzen. Ő tartotta a lelket a körülötte lévőkben, nem csak szó szerint az istenhitet, de a reményt is, hogy a tábor poklát túl lehet élni. Négy szabályt állítottak fel:

1. Nem szabad dramatizálni a szenvedést, a borzasztó körülményeket sorolni, panaszkodni, mert az csak elveszi az energiát.
2. A tábor körülményei között is meg kell találni az élet apró örömeit. Megünnepelelték a karácsonyt, örültek, ha egy morzsával nagyobb fekete kenyeret kaptak, és ezeket az apróságokat esténként elsorolták egymásnak.
3. A rabok tudatosították magukban, hogy ők különbek, mint a rájuk vigyázó börtönőrök. Ez néha több energiába került, de sokszor sikerült megmutatniuk, hogy ők tudnak olyat is tenni, amire az őrök nem képesek.

³ Nadas Alfonz: *Hadinapló*. Győr, 2009.; Nadas Alfonz: *Hadifogolynapló*. Győr, 2010.; www.taborilelkesz.hu (a katonák egyházi hírei)

⁴ Ld.: dr. Olofsson Károly Placid (OSB) Placid Atya: *A túlélés szabályai a Gulagon*. In: *Jel*, 2003/2.; *Egy magyar szerzetes pap a GULAG-on*. www.biblia-tarsulat.hu; Ézsiás Erzsébet: *A Hit Papjai. Olofsson Placid atya élete*. Budapest, 2008.; Borókai Gábor: *100 Placid-év*. In: *Heti Válasz*, 2016. december 22. 13.; László Dóra: *A Gulag legboldogabb foglya*. In: *Heti Válasz*, 2016. december 22. 36–40.

4. A negyedik, legutolsó szabály volt a legfőbb: tudatosították magukban, hogy nekik van hova kapaszkodni a szenvedésben. „Nekünk hívő embereknek volt hová kapaszkodnunk: a Jóistenbe, és ezért nekünk könnyebb elviselni a szenvedést” – mondta. Az Isten nagyobb, hatalmasabb, mint a táborparancsnok, de még Sztálinnál is nagyobb. Sokat beszéltek a Bibliáról, Placid atya gyakran gyóntatott, erősítette az emberek hitét.⁵

Placid atya 1955 végén került haza. Mivel a bencés rend létszámát 1950-ben korlátozták, nem mehetett vissza Pannonhalmára, papként sem helyezkedhetett el, ezért Budapesten egy kórház mosodájában dolgozott egy ideig. „*utána már rangom is volt: mosodavezető voltam 20 évig. Persze én, amikor segéd munkás voltam, akkor is fölszentelt pap voltam*” – írta.⁶ Jellemző momentum Placid atya életében, amelyről megemlékezik, hogy milyen volt az őt elítélő szovjet hadbírói tárgyalás. Az atya a szovjet katonai bíró előtt azzal próbált védekezni, hogy elmondta: a háború alatt ő tiszti rangban tábori lelkész volt, de ellenezte a háborút, ezért leszerelték a katonaságtól. Erre a szovjet bíró azt felelte: „*Nekünk nem azokkal van bajunk, akik akkor nyilasok voltak, és most kommunisták, hanem azokkal, akik akkor sem voltak hajlandók nyilasok lenni, és most sem kommunisták*”.⁷

Külön fejezetet képeznek a ferences atyák. Az ő hősiességük, bátor kiállásuk, a fiatalok lelkesítése a szovjet kivégzőoszlophoz vezetett. P. Kiss László Szaléz (1904–1946) testvéréről van szó, aki Gyöngyösön volt pap és sok fiatal volt körülötte. A helyi kommunisták és a szovjetek együtt elfogtak sok fiatal fiút, azzal vádolva őket, hogy fegyveres felkelést szerveznek, és hogy orosz katonák ellen követtek el fegyveres merényleteket. Hamarosan „*főbűnös*ként” Szaléz atyát találták meg, és 1946 áprilisában letartóztatták. 1946 szeptemberében halálra ítélték.⁸ A Kiss Szaléz ellen folytatott eljárás országos figyelemztetésnek is minősült az egyház és a szerzetesrendek irányába. Különösen a ferencesek voltak célkeresztben, hiszen országos elterjedtségük, az alsóbb néptömegek körében való népszerűségük, továbbá példás szegényes életmódjuk miatt nagy befolyásuk volt a városi emberekre. Azt pedig véletlenül sem lehet mondani rájuk, hogy a szovjet hadsereg vagy a nyomuló kommunista rendszer nagy hívei lettek volna.

⁵ www.biblia-tarsulat.hu

⁶ www.biblia-tarsulat.hu

⁷ Hetényi, 2000. 101.

⁸ Hetényi, 2000. 492–493. Kiss Szaléz ügyére ld. még a Kálmán Peregrin által összeállított kötetet: „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *Ferencesek a feloszlatás idején*. Budapest, 2000. (A továbbiakban: „*Te meztelen Krisztus...*”, 2000.) Ebben a vezető írás: P. Kiss Szaléz *vértanúsága*. 69–71.; Ötvös István: *Előjáték vagy főharag. Értelmezési kísérlet Páter Kiss Szaléz ügyéhez*. In: Medgyesy – Ötvös – Óze, 2013. I. 456–475.

Ezt indokolja, hogy Kiss Szaléz mellett sorra indultak eljárások más ferences szerzetes ellen.⁹

Ilyen jeles testvér volt P. Lukács László Pelbárt (1916–1948), aki a Gyöngyöstől nem messze lévő hatvani rendháznak volt a házfőnöke. Kiváló hittantanár és ifjúságot jól kezelő, népszerű pap volt, akit belekeverték a Kiss Szaléz-féle ügybe. Előbb a magyar hatóságok tartóztatták le 1946 májusában, azután átadták őt a szovjeteknek, akik huszonöt év kényszermunkára ítélték. A Szovjetunióba, Finn-Karéliába vitték, ahol a nehéz munka, a hideg és az embertelen körülmények miatt 1948 áprilisában meghalt. Bár Kiss Szalézt Magyarországon ítélték el és végezték ki a szovjetek, Lukács Pelbárttal együtt méltán tartjuk mindkettőjüket a Gulag áldozatának.¹⁰

A ferences Gulag-foglyok között Hetényi Varga Károly említi Spisják Szimpliciusz testvért Dunaföldvárról, akiről csak annyit tudni, hogy sokat szenvedett a szovjet fogságban, de 1949-ben már itthon volt.¹¹

Van néhány adatunk más elhurcolt ferences testvérről is, de egyelőre pontosabb részletek nélkül. A szécsényi rendház 1950-es története kapcsán olvashatjuk, hogy 1950. július végén az atyák érezték a fokozódó hatósági nyomást. Keifert Szilver házfőnök hazaküldte Budára Galitz Töhötöm testvért, mert nem akarta, hogy az oroszországi internálás után ismét fogságba kerüljön.¹²

Hetényi említi még P. Simon Károly Elazar nevét, aki több társával együtt Szatmár egyházmegyében szolgált. Azt írja, hogy a plébánosként szolgáló P. Simont az oroszok elvitték, és öt évig volt szovjet munkatáborban.¹³

Külön kell szólni az Erdélyben működő ferencesekről. Nagyszebenben volt a német nyelvű hívek papja P. Harnisch József Placid. 1945-ben, amikor az ottani németeket az oroszok kollektíve elvitték a Szovjetunióba, ő önként ment a híveivel, és három évet töltött velük bányában dolgozva.¹⁴

A *minorita* atyák közül P. Gruber Ernő Lőrinc nevét ismerjük, szintén Erdélyből. Őt az oroszok 1945 januárjában vitték el, német neve miatt. 1949-ben engedték haza, akkor Aradra ment, de ekkor meg a Securitate tartóztatta le. Az '50-es évek végén szabadult betegen, 1962-ben halt meg.¹⁵

⁹ Erre vonatkozóan ld.: Kahler, 2009.; Kahler Frigyes: *Korai koncepciók eljárások ferences szerzetesek ellen 1945–1956*. In: Medgyesy – Ötvös – Öze, 2013. I. 412–455.

¹⁰ P. Lukács Pelbártra vonatkozóan ld.: Hetényi, 2000. 531.; P. Szántó Konrád: *Lukács Pelbárt élettörténete*. In: „*Te meztelen Krisztus...*”, 2000. 72–74.; Kálmán Peregrin: *A hét ferences vértanú élő emlékezete*. In: Medgyesy – Ötvös – Öze, 2013. I. 476–490.

¹¹ Hetényi, 2000. 288., 336.

¹² Ld.: „*Te meztelen Krisztus...*”, 2000. 204. Érdekes, hogy Hetényi Varga Károly nem tud Galitz Töhötömről.

¹³ Hetényi, 2000. 564.

¹⁴ Hetényi, 2000. 492–493.

¹⁵ Hetényi, 2002. 492.

A *piarista* atyák is hoztak áldozatot. 1944. október 13-án fogták el és tették vagonba Szász István Kolozsvárott tanító atyát. A Szovjetunióba tartó szerelvények heteken át utaztak, benne a foglyok embertelen körülmények között voltak. Szász István nem bírta sokáig, 1944. november 11-én szedték ki holttestét a vagonból.¹⁶

A *jezsuita* rendből P. Vág (Eredics) József neve ismert, akit a fiatalokkal, cserkészekkel kapcsolatos aktív munkája miatt akartak „eltüntetni”, így egy szovjet katona elleni merénylet kapcsán került az oroszok fogságába, akik tíz év kényszerszermunkára ítélték. 1954 végén tért vissza a Gulagról Magyarországra.¹⁷

Bár a Trianon utáni Magyarországon kevés *görög-katolikus* maradt, annál többen voltak Kárpátalján, amely terület 1920 után Csehszlovákia része lett. Azonban 1945-től a szovjetek saját országukhoz csatolták. Hasonlóképpen Szatmár, Bereg megyék is részben odakerültek. Az itteni lakosságban igen nagy számban voltak görög-katolikusok, és az ő lelki gondozásukban meghatározó szerepe volt a görög-katolikus szerzeteseknek, a *bazilitáknak*. A szovjet rendszer megjelenésével az ő üldözésük is megkezdődött.

A beregszilvási Szkiba Jánost 1945-ben fogták el, nyolc év kényszerszermunkára ítélték, de csak 1955-ben szabadult.¹⁸ Még rosszabb lett a helyzet 1948 után, amikor Sztálin elrendelte a görög-katolikus egyház beolvasztását az ortodox egyházba. Sépa Bazil szerzetest a kisbereznai kolostorból viszik el 1948-ban, tíz évre ítélik, és 1955-ben szabadult.¹⁹ Lozán Bazil Ungvron szolgált, 1949-ben ítélték huszonöt évre, 1956-ban rokkantan tért haza Beregszászra.²⁰ Sztankaniecz-Hám Ágoston bányászfalui lelkéssz 1949-ben ítélték szintén huszonöt évre. 1957-ben kiengedték a lágerből, de nem térhetett vissza Kárpátaljára, csak 1991-ben (!). Addig ott kellett maradnia Karagandában.²¹

Bendász Istvánt – szintén Kárpátaljáról – 1950-ben ítélték huszonöt évre.²² Holis Antal Ungváron ténykedett, 1950-ben ő is huszonöt évet kapott, 1953-ban a táborban halt meg.²³ Szidej Tódort Munkácsról vitték el, szintén huszonöt év kényszerszermunkára, de 1955-ben hazatérhetett.²⁴ Zavagyák Bazil a vértanú püspök, Romzsa Tódor embere volt, 1950-ben őt is elvitték, huszonöt évre ítélték – 1956-ban szabadult, Huszton telepedett le, 1958-ban rejtélyes körülmények

¹⁶ Hetényi, 2002. 594–595.

¹⁷ Hetényi, 2002. 372–374.

¹⁸ Hetényi, 2000. 47.

¹⁹ Hetényi, 2000. 44–45.

²⁰ Hetényi, 2000. 28.

²¹ Hetényi, 2000. 48–50.

²² Hetényi, 2000. 25.

²³ Hetényi, 2000. 25–26.

²⁴ Hetényi, 2000. 46.

között megölték.²⁵ Drebitka Demeter Dénes szerzetes Máramaros és Ungvár területén szolgát, míg 1951-ben elfogták, és a Gulagra vitték. 1955-ben elengedték, de 1957-ben ismét bebörtönözték, és csak 1962-ben szabadult.²⁶

Szomorú névsor, szomorú sorsok. Sajnos bizonyos, hogy a lista nem teljes. Az utókor feladata, hogy a többi áldozatot is felkutassa, sorsukat bemutassa, emléküket megőrizze. Mindannyiunk erkölcsi kötelessége az embertelen kommunista diktatúra rémtetteit ismerni, elevenen tartani, az áldozatok, mártírok munkájáról, szenvedéseiről megemlékezni.

*Dr. Zombori István
történész, mb. docens
Gál Ferenc Főiskola*

²⁵ Hetényi, 2000. 50–51.

²⁶ Hetényi, 2000. 24.

